



Kap. freg. MATE MATKOVIC  
Split

## Nemizno djetinjstvo tri hrabra pionira

### PIONIROVA OSVETA

Sjedio sam pod dudom na kraju sela, što je lagano treperio od povjetarca. Na krilu mi je strojnica i torba u kojoj smo držali komesarske bilješke. Promatrao sam kraj oko sebe, kraj svoga djetinjstva. Naoružan sam strojnicom, ali ne drvenom kao u doba djetinjstva. I nisam sa djecom igrajući se juriti i brojeći avione i brodove, što su nebom i morem prolazili. Sada sam tu sa brigadom. Sjedim, prisjećujući se mnogo čega iz ilegalnog rada i radionice u kojoj smo sastanke održavali i akcija udarnih grupa i prvomajskih proslava. A onda odjednom ugledah pored sebe dječaka. Lice mu je opaljeno, ozbiljno. A oči, koje su čas svjetlo smeđe, čas duboko plave, čas zelenkaste, oštro je upro u mene. Nije me prepoznao. Šuti i ne prilazi. A ja otvaram torbu, uzimam bilježnicu i olovku, bilježim nešto i ne obraćam više pažnju na njega. Pravim se da me ni malo ne zanima, a u sebi nestrpljivo očekujem susret.

Šum bosih nogu se začu i on je već pokraj mene. Oborenim pogledom se malo nasmješi. Poznao me je. Nastao je stisak ruku, a onda zagrljaj.

— Kako si mi Antune? — započeo je komesar zagrljivši ga pa nastavi. Kako roditelji, gdje je tata, mama... Je li u selo češće navraćaju Nijemci...?

Dječak je počeo jednostavno da priča. Takav je on bio. Ozbiljan i suviše miran kao dijete, što mu je čak malo i smetalo, ako mu se ta osobina previše naglašavala. Malo stidljivo je slegao ramenima, a onda reče:

— Mnogo bi vam imao pričati... o maci, o njemačkim avionima koji su letjeli iznad sela, o švabama i njihovom divljaštvu... Zatim je kao da ga je nešto steglo stao. Onda prisjetivši se nečega što je zaboravio, nastavi: malo da mi majku nisu ubili švabe zbog jednih starih cipela... i sira...

— A kako se sve to dogodilo? — zamolih ga da ispriča. Bio sam znatiželjan još jednom čuti kako hitlerovci postupaju i sa ovim nejakim i siromašnim ljudima. Ali motiv mojih želja je čuti, kako ovaj devetogodišnji pionir proživljava rat i što mu se najdublje iz ovih dana zasjeklo u pamćenje.

— Jednog je dana u dvor jurnulo tridesetak švaba — stao je dječak da priča. Provalili su vrata od kuće, a onda započeli da promeću stvari. Raznosili su i krali sve što im je pod ruke došlo. Dok su nosili ulje, sir, vino i... dotle su dva njihova vojnika, sa dva »šarca« držali ispred cijevi moju majku i još neke i tako osigurali ovu pljačku. Iza jednog trupa na kojem smo sjedili za vrijeme jela, našli su jedne stare cipele. Uzeo ih je u ruke jedan švabo pa će ljutito:

— Partizani...!

Zatim je povukao mamu, koja se trenutno nalazila ispred mitraljeskih cijevi, udario je kundakom od puške, te je upita:

— Wo ist deine mann (gdje je tvoj muž), pokazujući bajonetom koju je držao u ruci na stare cipele.

— Nije... zbunjeno će žena, koja je samo pretpostavljala što švabo govori.

U selo Poljica su Nijemci češće navraćali, naročito drugom polovinom 1944. ali bez puno zadržavanja. Svaki njihov dolazak nosio je sa sobom tragove nečovječnosti. I ovog su se puta malo zadržali u selu. Izudarali su nekoliko mještana i povelu sa sobom desetak taoca. A sve što su od hrane našli, nosili su.

A onda su jednog dana u selo došli partizani i nešto engleskih vojnika. Gonili su švabe iz Jelse prema istočnom dijelu Hvara. Bila je to po mnogočemu interesantna borba. Nijemci su ispred partizana bježali poput uplašenog stada

ovaca. Nije bilo nekog organizovanog fronta. Svugdje naokolo se čuo pucanj: u brdu, u uvali, u selu. Hitlerovci su se skrivali kao djeca igrajući se na skrivalke za vrijeme školskog odmora. Nekoliko je Nijemaca u strahu ispred boraca proletherske brigade u more skočilo...

— A ja sam se bio skrio ispod jedne šume — stao je opet da priča ovaj mali pionir, koji je stalno sanjao o osveti. Ali Nijemci su me sve jedno bili našli. Mislili su, što je najteže, da sam partizan. I da se u blizini nije našla jedna starica, koja je plačući molila da me puste, da sam dijete, — bili bi me sigurno ubili...

U ovoj borbi su se istakli skupa sa borcima proletherske brigade i omladinci iz mjesta Poljica. To je mještanima ovog malog sela još i dandanas u sjećanju.

— Sjećam se — priča mali Ante — kada je omladinac Šime zarobio nekoliko švabskih vojnika. Bilo mi je žao što i ja nisam učestvovao u borbi sa ovim petnaestogodišnjakom, koji je već tada bio član Kotarskog komiteta SKOJ-a.

Pionir je imao drvenu pušku, ali junačko srce. U njemu je plamtela dječja ljubav za pravdom i želja za osvetom.

I jednog proljetnog dana, kada se dvadesetak hitlerovaca, zarobljenih od partizanskih i savezničkih vojnika, nalazilo u mjestu, on riješi da se naoruža, opaze starim opsačem, što mu ga je tata donio iz prvog svjetskog rata, stavi partizanku na glavu, što mu je tetka sašila i da iznenada dođe na vrata od kuće u kojoj su bili zarobljeni njemački vojnici.

— Ruke u vis — povikao je dječak i usmjerio svoju drvenu pušku prema njima.

— Nije trebalo mnogo da ova grupa i onako uplašeni zarobljenika ostane potpuno nijema sa rukama u vis. I dok je pionir Ante još bio u akciji na vratima od kuće se pojavi partizanski stražar, koji ga uz osmeh upita:

— Što to radiš mali?

Dječak ga stidljivo pogleda, a onda reče:

— Evo ništa... Zatim, kao da se malo okuraži: reče: želio bi da im ja budem sudija. Jer, više za sebe će on — želim se osvetiti za pljačku i mrcvarenja i zbog mitraljeza čija je cijev bila usmjerena prema mojoj majci...

Pravda je zastupljena. Dječak je zadovoljan ostao u mjestu. A potom je krenuo trgovima Partije i SKOJ-a, putovima mašte svog djetinjstva, putovima osvete.

### RUDIĆEVA SMJELOST

O Rudićevoj hrabrosti iako je njegov borbeni put bio dosta kratak pričaju i dandanas preživjeli borci njegovog odreda i mjesto u kojem je on rođen.

Ime mu je Mate Božiković, a rođen je u Poljicima na Hvaru. A on, taj izoštrani, bogate mašte, lik petnaestogodišnjaka, zelenkastih očiju i vesele naravi, zvao se Rudić, jer je imao izrazito kovrčave bijele kose.

Bujna je mašta bila ovog dječaka. Lakonski je savladivao školsko gradivo, a vizije njegovih želja uvijek su išle dalje od onoga što su od njega zahtijevali i učitelji i roditelji. Zeljan je bio znanja. A prijatelja je uvijek tražio u omladincu od njega starijem. Zato je i brzo čuo za razne pjesme koje razgaraju ljubav za istinom. A knjiga o »Španskom ratu« koju mu je za čitanje dao Jakov jedan od starih veterana revolucije, na njega je ostavila snažan uticaj. I od tada je on češće pjevao pjesmu:

— Oj Madrid... oj Madrid...

Takvog malog Rudića je zapazio i mjesni svećenik, koji je upozoravao i njega i njegove roditelje da bude bolji i da ga češće šalju kod njega na »lekcije odgoja«. Svećenik je

naročito bio glasan kada je Rudić odbio da primi križarsku kapu, i kada je kidajući je rekao:

— Kapa je križarska samo po imenu, a svrha joj je stvaranje ustaške mladeži...

Rudić je iako još nije bio skojevac znao još augusta 1942. godine da u mjestu postoji skojevski aktiv i udarna grupa. I od tada je on još neumorniji. Sada sve više ispoljava želju za aktivno uključivanje u NOP. A onda će jednog dana sekretaru:

— Druže sekretare, želim da postanem partizan!

— Kako to misliš — uz malo iznenađenje će u šali skojevski sekretar.

— Želim ići u četu »Matije Ivanića« ili u Biokovo — opet će Rudić...

— Hm, — nato će sekretar. — Tvoje su želje dobre. Ali još si mlad za Biokovo. Uključit ćemo te u organizaciju u mjesto. A onda ćemo kasnije, vjerovatno udovoljiti i toj tvojoj želji...

Sa odgovorom očito nije bio zadovoljan. Ali to je rekao sekretar i odlucio se treba pokoravati — mislio je on. Primljen je u SKOJ. I sada u radu postaje aktivniji, ali želja za Biokovom i dalje u njemu plamti. I ona mu se ostvaruje u ljetu 1943. godine. Bez odobrenja svoje rodbine on se tog septembarskog dana našao u maloj uvali Stinivi ispod seia Poljica na otoku Hvaru, u četi omladinaca, koja je čekala partizanski leut da se prebaci u Biokovski odred.

U ovoj divnoj uvalici, bogatom prirodnim špiljama, pejzažom i zelenilom, Rudić se našao među prvima. Mnogi su tada mislili da ovaj omladinac želi samo demonstrirati partizanskog borca. A to je mislio i stari ribar, barba Šime, koji ga je i prvi susreo u uvali Stinivi.

— A gdje ćeš ti mali? — uz osmeh će upitno starac...

— Idem u partizane! — ozbiljno će Rudić.

— U partizane? — začuđeno će starac. Zatim ga pogleda, pa će opet: Ti ćeš mi u partizane. A kako? S kim? Dječak ga je zamišljeno pogledao, pa reče:

— Da... ja ću barba u partizane...

— A kako ćeš preko kanala... nećeš li plivati? — potom će opet šaljivim tonom starac.

— Ne brinite vi djede... ima tko o tome misli — odgovori mališan.

Ribar se zamislio, okrenuo pogled prema kanalu, koji je bio miran i pogodan za plovidbu čak i malih brodova. Zatim se trzne, osjetivši zvuk motora partizanskog leuta, pa će upitno:

— A čime će te se prebaciti?

— Bježi... bježi... skidaj partizansku kapu... Vidiš da ide neki brod. Sigurno je to »šara«, sa uzbuđenjem će starac.

Partizanski je leut već u uvali, koja je već utonula u sutom. Već je sve u uvali. Tako je grupa Hvarskih mladića u kojoj je bio i Rudić, najmlađi otočki partizan, sa partizanskim leutom, prigušenim motorom, uz pjesmu: Partizani mi smo Hvarski... zaplovila prema Biokovu.

I tako se Rudić uključio u Biokovski partizanski odred. Bio je on i u odredu za kratko vrijeme zapažen po hrabrosti i poslušnosti. A onda će jedne zimske sniježne noći tragičan epilog.

Partizanski vod u kojem je bio i Rudić je sredinom decembra 1943. godine dobio zadatak da napadne jednu uzvišicu iznad mjesta Makarske. Neprijatelj je bio jako utvrđen. Armirani bunker, postavljene nagazne mine i bodljikava žica, činili su veoma jako borbeno utvrđenje. Sve je to zahtijevalo da se u napad ide oprezno, organizovano i borbeno spremno. Formirane su jurišne grupe od najhrabrijih i najizdržljivijih boraca. U njima se našao i Rudić i pored toga što ga je komandir nastojao, jer je bio najmlađi partizan, zadržati u logoru.

Ali ovo njegovo prvo borbeno krštenje završilo je tragično. Herojski je pao ispred jake neprijateljske otporne tačke. Vod u kojem je on bio napadao je neprijateljski bunker sa južne strane. Borba je trajala dvadesetak minuta. Položaj je bio prekriven crnim dimom što su ga činile granate partizanskog i neprijateljskog oružja. Uz teške na-



Zbijeg — Majka sa djecom, umorni, gladni i polugoli čekaju vezu i zbrinjavanje od strane partizana



pore partizani su uspjeli da se približe glavnom neprijateljskom bunkeru na udaljenost oko tridesetak metara. Predviđajući uspjeh partizanski je komandir naredio:

— Juriš, proleter!

Odjeljenje bombaša u kojem je bio i hrabri omladinac Rudić divovski je jurnulo prema ovoj neprijateljskoj tvrđavi. Neprijateljska su oružja prestala da pucaju, jer nisu mogla gađati ispred samog bunkera, zbog ograničenog kretanja cijevi. Ali neprijatelj se ne predaje. On i dalje daje žilavi otpor. Sada on mjesto mitraljeza, aktivira ručne bombe, strojnice i pištolje. Vidjevši da je situacija veoma teška partizanski komandir naređuje:

— Juriš u bunker...

Partizansko odjeljenje je hrabro i neustrašivo krenulo na juriš. Među prvim ispred bunkera se našao i Rudić, koji je želio da komandirovo naređenje najbolje izvrši. Otkao je sa svog opasača ručnu bombu i pogodio bunker iz kojeg je sipala paklena vatra. Misleći da je eksplodirana bomba ušutkala sve one koji su iz bunkera davali otpor, on je divovski jurnuo u bunker sa povikom:

— Predaj se...!

I tu na vratima ove paklene utvrde Rudić je smrtno pogoden švabskim metkom.

Ostala su sjećanja na njegovu hrabrost, ljudskost i na njegovo nemirno djetinjstvo. I pjesma, koju je borac, njegov drug ispjevao nad njegovim grobom, ostala je.

— Druže Rudi herojski si pao,  
za slobodu svoj si život dao.  
Na bunkere stojički se išo...  
ne plaši te ni metaka kiša.

## BEZ SMJENE

Aprilskih dana 1944. godine na svim su frontovima topovi snažno odjekivali. Tih dana nije vladao mir ni na jadranskim otocima. Dim se naročito nadvijao nad otocima Mljetom i Korčulom, i činilo se iz daljine da se pokreću poput nekog velikog broda. Tamo su se bile iskrcale udarne i proleterске brigade zbog obračuna sa hitlerovcima, koji su bili utvrđeni na tim lijepim otocima, čije su plaže sa divnim pejsažom, ugodnom klimom i drugim mogućnostima nekada pružale ljudima ugodnu rekreaciju.

U Trećem udarnom bataljonu, koji se junački obračunavao sa neprijateljskim vojnicima, nalazio se i omladinac Ivan. Bio je to đak Metkovičke gimnazije, slabunjave građe, malog duguljastog lica, crnih kosa i izrazito zelenkastih očiju.

Kao đak nije podnosio teror okupatora ni njihov režim kojeg su i u školi željeli primjenjivati. Bio je prkosan: organizirao je mladost na pobune. A bio je dobar đak i pomagao je roditeljima u domaćinstvu. A onda se povezao sa skojevskim sekretarom, zamolvši ga da mu omogući prelaz u partizanski odred...

I jednog se dana Ivan našao u sastavu Biokovskog partizanskog odreda, a onda i u XI dalmatinskoj brigadi.

Ivan je i kao partizan bio zapažen u brigadi. Bio je hrabar, pun volje i želje za akcijom. Bio je među prvima u kulturno-zabavnom životu. Svi su ga borci voljeli. Ali bio je izanredno voljen i od svoga komandanta i komesara.

Ovaj sedamnaestogodišnjak je bio hrabar borac. Kao bataljonski kurir, on je u jednoj borbi zarobio švabski »smajser«. Njegova hrabrost i lukavstvo posebno su zablistali u borbama na Korčuli, koje su vođene 23. aprila 1944. godine.

I po opsegu i po oštini ova je borba bila oštra i veoma teška. Hrabrosti i podviga bilo je bezbroj. Od udara granata i juriša nadvio se dim nad ovim područjem. Čini se kao da je jutarnja magla koja se lagano pokreće pod snagom korčulanskog levanta. Izvode se napadi na sve strane. Puca se u pokretu i obračunava sa hitlerovcima sa svim što je bilo na domaku ruku: kundacima, kamenjem, rukama...

Mnogo je epizoda ostalo u sjećanjima, a dosta je njih zapisano i u brigadnom i u bataljonskom listu. A lik sedamnaestogodišnjaka Ivana ostao je kao legenda. Bio je najprije kurir, bombaš, mitraljezac. Kao kurir zarobio je jednog švaba koji je kada se ovaj približio otvorio na njega vatru iz svoje omiljene strojnice, koju mu je komandant poklonio prije odlaska u ovu akciju. Ranjen švaba se predao. Zarobljenika je doveo u partizanski štab, a onda krenuo dalje u juriše. Ni komandantu nije kazao u tim trenucima svoje namjere. Uzeo je mitraljez i priključio se jednoj grupi skojevaca, koja je imala najteži zadatak. Tukli su jedno neprijateljsko uporište, koje su podilazili borci III bataljona. U isto vrijeme oni su uništavali hitlerovce koji su u bijegu išli cestom prema svojoj glavnini. Omogućivši svojim preciznim gađanjem da grupa partizana zauzme uporište i ostavivši na cesti dvadesetak švaba ustreljenih od njegovog »šarca«, on je krenuo sa još tri druga na posljednji juriš. Trebalo je zauzeti jedan bunker, zadnje uporište neprijatelja na ovom sektoru. Približili su se uporištu na oko 60 metara. A onda je Ivan povikao:

— Naprijed... juriš, proleter!...

Ali nakon par minuta ove uraganske borbe, ostao je njem jedan mitraljez. To je bilo oružje hrabrog i neustrašivog partizana Ivana.

Njemu u spomen komandant Mile ispjevao je ove stihove, koje je donio na svojim stranicama list Jedanaeste brigade:

... I plavi valovi tiho oplakuju hridi,  
kao da tuže za žrtvom koja pade za slobodu.  
A ti, druže Ivo, kao stražar bez smjene stojiš,  
u uvali Prižba na braniku svoje domovine...

Tako je ovaj udarni bataljon ostao bez omiljenog Ivana. Ali, ostale su obaveze, osвете svih boraca, koje su bataljon nosile u daljnjim borbama, još smjelije naprijed. A ostale su obaveze i mladima da se sjećaju ove divne mladosti, koja je ostavljala školske zadaće sa odličnim ocjenama, da bi krenula tamo gdje se vodila surova bitka za slobodu.